Doi: 10.22034/iaes.2025.2042203.2140

اقتصاد کشاورزی/جلد ۲۰/شماره۲/صفحه های۲۰۲-۱۶۹

شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد در ایران با رویکرد خبرگانی

علیرضا اعتمادی‌فر، محمد توحیدی، محمد طالبی[۱]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷

چکیده

توجه به کشاورزی خرد برای ساماندهی به وضعیت کشاورزی کشور از جمله ضرورت‌ها است. یکی از الزام‌های کشاورزی خُرد تأمین منابع مالی است. فرایندهای تأمین و تخصیص منابع با چالش‌های بسیار گوناگونی روبرو است. همچنین انتخاب راهبرد مناسب برای رویارویی با چالش‌ها نیازمند اولویت‌بندی بین مسئله‌ها است. در این پژوهش با استفاده از مرور نظام‌مند اسناد علمی و مصاحبه با خبرگان زمینه‌های تأمین مالی کشاورزی چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خُرد شناسایی شده و با استفاده از تحلیل مضمون تحلیل شدند. آنگاه با استفاده از مقایسه‌های زوجی چالش‌های شناسایی شده در نظر خبرگان اولویت‌بندی شدند. نتایج آن به وسیله‌ی روش تحلیل سلسله مراتبی برای سه بخش موضوعی تحقیق شامل نهادهای سیاستی، نهادها و بازارهای مالی و کشاورزان خُرد استخراج و اولویت‌بندی شدند. در نهاد سیاستی سازوکارهای نامناسب حمایت از کشاورزان خُرد، در نهادها و بازارهای مالی توسعه ناکافی ابزارهای تأمین مالی متناسب با کشاورزی خُرد و در قسمت چالش‌های کشاورزان خرد سواد ناکافی مالی و کارآفرینی کشاورزان خُرد در اولویت چالش‌ها قرار گرفتند. همچنین در بین سه دسته‌بندی انجام شده نهادهای سیاستی مهم‌ترین مورد در بین سه دسته از منظر خبرگان قرار گرفتند. آنگاه هر یک از چالش‌ها زیر بخش‌های تعریف شده تشریح و تبیین شدند. در نهایت پیشنهادهای سیاستی، اجرایی و پژوهشی ناظر به نتایج پژوهش ارایه شده است.

طبقه‌بندی JEL: Q14, Q13, Q18, G21, O16, C80, C88, C49

واژه‌های کلیدی: تأمین مالی، کشاورزی خرد، چالش، تجزیه و تحلیل مضمون، تحلیل سلسله مراتبی.

۱ به ترتیب: دانشجوی دکتری،دانشیار (نویسنده مسئول) و دانشیار گروه مالی دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

Email: tohidi@isu.ac.ir

مقدمه

کشاورزی نقش بسزایی در حفظ امنیت غذایی، انرژی و کمک به توسعه اجتماعی و اقتصادی کشورهای جهان از جمله ایران دارد (Prasad Sharma,2022). در ایران بخش کشاورزی "۱۲,۷۷٪" درصد تولید داخلی ناخالص سال ۲۰۲۲ میلادی را به خود اختصاص داده است (World Bank Group ,2024). همچنین در سال ۱۴۰۱، "۱۴,۸٪" از نیروهای انسانی فعال (بیش از ۱۵ ساله‌های) ایرانی، در بخش کشاورزی مشغول به فعالیت بوده‌اند که در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی سهم شایان توجهی در اقتصاد کلان داشته‌اند (Statistical Center of Iran, 2022). بنابراین بخش کشاورزی دارای سهم بنیادینی در اقتصاد کلان کشور ایران است. کشاورزی خُرد از جمله ویژگی‌های اصلی نظام‌های تولید محصول‌های کشاورزی در سطح جهان و ایران است. این ویژگی نیز در نظام تولید کشاورزی خانوادگی ایران وجود دارد. در یکی از برآوردها، از مجموع ۵۷۰ میلیون کشتزار در جهان، ۴۷۵ میلیون کشتزارکمتر از ۲ هکتار هستند (Lowder et al,2016). همچنین این نوع از نظام‌های بهره‌برداری نقش مهمی در زندگی و رفاه مردم ایفا می‌کنند. در کشورهای آسیایی و آفریقایی، زندگی و رفاه ۲ تا ۳ میلیارد نفر روستایی به مزارع کوچک وابسته است (Diao et al,2023). همچنین این نظام بهره‌برداری در ایران با آماری بیش از هشتاد و پنج درصد از بهره‌برداران نقش پررنگی در اقتصاد کشاورزی کشور و زندگی و رفاه افراد ایفا می‌کند (Shabanali Fami & Mo'taqed, 2021). از اینرو در این پژوهش، کشاورزی خُرد ویژگی فعالیت‌های اصلی کشاورزی ایران به‌شمار آمده و نسبت به آن با رویکرد کسب‌وکاری[1] توجه شده‌است. در نگاه کسب‌وکاری به کشاورزی خُرد، تأمین مالی نقش مؤثری در کیفیت عملکرد و بازدهی دارد. به عبارتی اگر منابع مالی به‌اندازه مناسب تأمین و به نحو بهینه تخصیص یابد، توان بهره‌برداری کشاورزان افزایش خواهد یافت. برعکس در صورت کافی‌نبودن منابع و تخصیص نابهینه منابع موجود، دیگر تلاش‌های این بخش به کارآمدی لازم دست نخواهد یافت (Brauw and Swinnen,2023). در این پژوهش شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خُرد در کشور با رویکرد تحلیل منابع علمی (مقاله‌های کاربردی و گزارش‌های

[1] Agribusiness

علمی) و مصاحبه با خبرگان انجام شده است. در ادامه این پژوهش، راهکارهای رفع چالش‌ها استخراج شده و در قالب یک پژوهش مستقل ارایه و تأکید شده است.

تامین مالی کشاورزی خُرد از جمله ضرورت‌های توسعه روستایی و کشاورزی بوده و نقش مهم و بنیادینی در بهبود زندگی و رفاه خانوارهای بخش کشاورزی ایفا خواهد کرد (Abdullahi and Gupta, 2022). اصلی‌ترین منابع تأمین مالی بهره‌گیری از شبکه‌ی رسمی تأمین مالی است. شبکه‌های رسمی تأمین مالی شامل نهادها و بازارهای مالی کشور (شبکه‌ی بانکی شامل بانک‌کشاورزی و دیگر بانک‌ها، صندوق غیردولتی حمایت از گسترش مناسب بخش کشاورزی، بورس کالا و دیگر صندوق‌های تحت نظارت نهادهای حکومتی) که به وسیله نهادهای سیاستی راهبردها و امور کلان ایشان تنظیم می‌شود. نهادهای سیاستی (مجلس شورای اسلامی، وزارت جهاد کشاورزی) با تصویب قوانین و دستور کارهای اجرایی سازوکارهای مختلفی را برای تجهیز منابع مالی بخش کشاورزی فراهم می‌کنند.

در ایران کشاورزان خرد با چالش‌های بسیار گوناگونی برای برخورداری از شبکه‌های رسمی تأمین مالی روبرو می‌باشد (Naderkhani and Ghanbari, 2022). از جمله شیوه‌های بهبود دسترسی کشاورزان خُرد به منابع مالی، استفاده از شیوه تأمین مالی خُرد است (A T and Idicula, 2023). به عبارتی تأمین‌مالی خُرد با ارایه خدماتی مانند وام‌های خُرد، بیمه‌های خرد و دیگر محصول‌های مالی به دنبال آن است که گروه‌های آسیب‌پذیر و بدون دسترسی به نظام و شبکه بانکی سنتی را تحت پوشش قرار دهد. هرچند تجربه کشورهای مختلف نشان داده است که تأمین مالی خُرد توانمندی سرمایه‌گذاری‌ها در فعالیت‌های تولیدی کشاورزی را افزایش داده و تاب‌آوری کشاورزان را در برابر تکانه (شوک)های اقتصادی و اقلیمی بالا برده و سطح امنیت غذایی را ارتقا داده است (IFAD,۲۰۱۶ ; Ledgerwood et al.,۲۰۱۳). اما به تنهایی توانمندی حل همه‌ی مسئله‌های کشاورزی را ندارد. در این زمینه چالش‌های بسیار گوناگونی مطرح است و تنها مسئله‌های مالی نبوده بلکه ساختار نهادی، سیاست‌های کلان، شرایط اقتصادی و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه‌های روستایی موثر هستند. یکی از چالش‌های اصلی، چالش‌های نهادی است. بسیاری از نهادهای فعال در این بخش از جمله صندوق‌های اعتبارات خرد روستایی، تعاونی‌های اعتباری، و حتی بانک کشاورزی، به دلیل ضعف ساختارهای مدیریتی، نداشتن نیروی انسانی متخصص در زمینه تأمین مالی کشاورزی خُرد، و نبود آموزش‌های کافی به اعضا، از اثربخشی ضروری برخوردار نیستند (Alipour et al., 2015; Ganbari et al., 2013) افزون بر این، نهادها اغلب بدون مدل‌های

کسب‌وکار پایدار و راهبرد (استراتژی)های جذب منابع بوده و به‌شدت به کمک‌های دولتی وابسته‌اند، موضوعی که پایداری مالی آن‌ها را در بلندمدت تهدید می‌کند (Davari et al., 2017).
از دیگر چالش‌های مهم تأمین مالی کشاورزی خرد چالش‌های اقتصادی و مالی است. به‌رغم اهمیت کشاورزی در اقتصاد ایران، سرمایه‌گذاری در این بخش اغلب به دلیل نرخ بازده پایین، خطرپذیری(ریسک)های بالا (نوسان‌های اقلیمی، آفات، بیماری‌ها و تغییرپذیری بازار) و دراز مدت بودن بازگشت سرمایه، جذابیت چندانی برای نهادهای مالی ندارد. از سویی صندوق‌های اعتبارات خرد در ایران با منابع مالی محدود روبرو بوده و به طور عمده منابع خود را از کمک‌های دولتی یا واریزی‌های محدود اعضا تأمین می‌کنند. همین امر سبب شده ظرفیت تسهیلات‌دهی بسیار محدود شود و در تأمین نیازهای مالی کشاورزان خرد کفایت نکند (Mahmoudi, 2018). افزون بر این، نرخ سود تسهیلات در بسیاری از موارد متناسب با درآمد و توان بازپرداخت کشاورزان خُرد نبوده و مسئله‌های جدی در بازپرداخت وام‌ها ایجاد می‌کند که خود سبب افزایش دیرکردها و تضعیف اعتبار این نهادها می‌شود (Rafiei et al., 2018). چالش بعدی مهم، چالش‌های سیاستی و حقوقی است. قوانین و مقررات حاکم بر نهادهای مالی برای کشاورزان در ایران پراکنده و اغلب متناقض و بدون چارچوب حمایتی منسجم هستند (Abbasszadeh, 2015). نبود سیاست‌های حمایتی مشخص برای تأمین مالی کشاورزی خُرد، ضعف در اجرای قوانین موجود، و نبود مشوق‌های قانونی برای سرمایه‌گذاری نهادهای مالی در این بخش، توسعه این بخش را با دشواری روبرو کرده است. از دیگر چالش‌ها، چالش‌های اجتماعی و فرهنگی است که نقش مهمی در محدود کردن تأمین مالی کشاورزی ایران دارد. برخی از کشاورزان خُرد، به دلیل داشتن پیشینه ذهنی منفی از تجربه‌های گذشته یا بی‌اعتمادی به نهادهای رسمی، تمایل چندانی به همکاری با صندوق‌های اعتبارات خُرد ندارند (Ganbari et al., 2013). همچنین در بسیاری از منطقه‌های روستایی، فرهنگ همکاری گروهی و انگیزه مشارکت اقتصادی ضعیف است (Alipour et al., 2015). افزون بر آن سطح پایین سواد مالی و آگاهی نسبت به اصول و شیوه‌های کسب‌وکار در میان کشاورزان خُرد، کار نهادهای مالی خُرد را دشوارتر ساخته است.
در این موضوع پژوهش‌های داخلی به جنبه‌ای خاص از چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد پرداخته‌اند. Abbasszadeh (2015) چالش‌های نهادی، حقوقی و اجتماعی را از مهم‌ترین بازدارنده‌های گسترش مناسب تأمین مالی کشاورزی خرد در منطقه‌های روستایی ایران معرفی می‌کند. Davari et al., (2017) تأکید دارند که منابع محدود مالی و وابستگی شدید صندوق‌های

خُرد به اعتبارات دولتی، تهدیدی جدی برای پایداری تأمین مالی کشاورزان خرد به‌شمار می‌آید. Rafiei et al (2018) نیز دشواری‌های ساختاری، کمبود سرمایه و ضعف قوانین حمایتی را عامل‌های اصلی ناکامی بسیاری از صندوق‌های اعتبارات خرد در ایران می‌دانند. نتایج این گونه پژوهش‌ها نشان می‌دهد تأمین مالی کشاورزی خُرد در ایران اگرچه ظرفیت بالقوه بالایی دارد، اما بدون شناسایی و رفع چالش‌های چندبعدی موجود، نمی‌تواند نقش مؤثری در گسترش مناسب کشاورزی خُرد ایفا کند. از سوی دیگر، مرور نتایج پژوهش‌های بین‌المللی نیز گویای این است که بدون وجود چارچوب قانونی حمایتی، زیرساخت‌های فناورانه و نهادهای مالی توانمند، نظام‌های مالی گوناگون نمی‌توانند به‌طور کامل نیازمندی‌های کشاورزی خُرد را برآورده کنند (IFAD,2016; Ledgerwood et al.,2013 ; World Bank,2015). در این کشورها، نوآوری در محصول‌های مالی، مشارکت فعال کشاورزان، و سیاست‌های تشویقی دولت، نقش مهمی در موفقیت نهادهای تأمین مالی خرد داشته است.

بر این مبنا، این پژوهش با هدف شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد در ایران، درصدد است با نگاهی جامع، ابعاد مختلف این چالش‌ها را بررسی کند و با ارایه تصویری شفاف از بازدارنده‌های موجود، مسیر مناسبی برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در این حوزه فراهم آورد.

مواد و روش

این پژوهش باهدف شناسایی و کشف چالش‌های حاضر در تأمین مالی کشاورزی خرد و اولویت‌بندی آن‌ها به‌منظور ارایه پرسش‌های پژوهشی آتی برای بهبود وضعیت تامین مالی کشاورزی خُرد هست. ازاین‌رو این پژوهش از منظر هدف پژوهش، اکتشافی است. بدین ترتیب فرضیه پژوهشی ندارد. همچنین این پژوهش از منظر استفاده، پژوهشی کاربردی، از منظر زمانی پژوهشی مقطعی، از منظر سبک پژوهشی ترکیبی کیفی و کمی به‌شمار می‌آید. در این پژوهش ترکیبی از مرور اسناد علمی و مصاحبه‌ی خبرگانی برای گردآوری داده استفاده شد. بررسی اسناد علمی با استفاده از روش «مرور نظام‌مند بر ادبیات علمی» انجام شد. آنگاه با بهره‌گیری از مصاحبه‌ی خبرگانی داده‌های اولیه تکمیل شد. در مرور نظام‌مند ۵۲ سند علمی به صورت نهایی بررسی و در مصاحبه‌ی خبرگانی از ۳۶ خبره مرتبط با امور کشاورزی مصاحبه، ضبط و دریافت

شد. در مصاحبه‌های ضبط و دریافت شده وزن پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و تشریح مطالب تنها برای ۱۵ نفر مطرح است. به عبارتی دیدگاه ۱۵ نفر جهت اشباع نظری کفایت کرده و باقی موارد تکراری بوده است. در جدول (۱) ویژگی پرسش‌شوندگان درج شده است.

جدول(۱) ویژگی پرسش‌شوندگان

Table (1) Characteristics of the respondents

دسته‌ی مصاحبه‌شونده‌ها	پیشینه عملیاتی	میزان تحصیلات	شمار خبرگان	درصد شمار از خبرگان
نهادهای سیاستی	دست‌کم ۱۰ سال	دست‌کم کارشناسی ارشد	8	53%
نهادها و بازارهای مالی	دست‌کم ۱۰ سال	دست‌کم کارشناسی ارشد	4	27%
کشاورزان	دست‌کم ۵ سال	-	3	20%

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

مرور نظام‌مند، روشی پژوهشی است که با معیارهای مشخص و رویکردی نظام‌مند، خلاصه و ترکیبی از یافته‌های پژوهش‌های پیشین علمی مرتبط با یک موضوع خاص را ارایه می‌دهد (Akobeng,2005) این روش با گردآوری، ارزیابی و تلفیق نتایج پژوهش‌های پیشین، امکان تجزیه و تحلیل جامع‌تر مسئله را فراهم می‌کند. مرحله‌های انجام مرور نظام‌مند شامل تدوین پرسش‌های پژوهش، تشکیل گروه تحقیق، طراحی پروتکل مرور، انجام جستجوی کامل منابع، انتخاب و ارزیابی کیفیت بررسی‌ها بر مبنای پروتکل، استخراج و تحلیل داده‌ها و در نهایت نگارش گزارش است (Abbasszadeh & Serajzadeh, 2016). در این پژوهش، دو پرسش اصلی مطرح شد: «چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد در ایران چیست؟» و «هر یک از این چالش‌ها چه اولویتی نسبت به یکدیگر دارند؟» در مرحله‌های بعدی، اسناد علمی منتخب با استفاده از نرم‌افزار سی‌تاوی[1] نمایه‌سازی و در نرم‌افزار مکس‌کیودا[2] نسخه سال ۲۰۲۰ تجزیه و تحلیل شد. در این مرحله، چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد شناسایی و فهرست شد. آنگاه با استفاده از مصاحبه‌های خبرگانی داده‌های گردآوری و تکمیل شد. در پژوهش‌های کیفی، انتخاب نمونه‌ها اغلب به‌صورت هدفمند و غیراحتمالی صورت می‌گیرد(Ranjbar et al., 2012). در این پژوهش، به روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی از ۳۶ نفر خبره مصاحبه به عمل آمد. داده‌های به‌دست‌آمده از

[1] Citavi
[2] MAXQDA

اسناد علمی و مصاحبه‌ها با روش تجزیه و تحلیل مضمون بررسی شدند. تجزیه و تحلیل مضمون، از جمله روش‌های رایج پژوهش‌های کیفی است که به دلیل انعطاف‌پذیری، برای استخراج الگوها و مفهوم‌ها در داده‌های متنی کاربرد دارد. این روش در سه مرحله انجام می‌شود: در آغاز مرور داده‌ها، آنگاه ایجاد و تلخیص کدهای اولیه، و در نهایت تلفیق کدها در قالب مضمون‌ها(Attride-Stirling, 2001). در این پژوهش، برابر با چارچوب مرسوم تجزیه و تحلیل مضمون‌ها، مضمون‌های موجود در سه سطح «پایه»، «سازمان‌دهنده» و «فراگیر» دسته‌بندی و شبکه مضمون‌ها ترسیم و تجزیه و تحلیل شد (Abedi Jafari et al., 2011). نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل مضمون‌ها در جدول(۲) آمده است.

جدول (۲)مضامین چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (2) Topics of challenges in financing small-scale agriculture

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
نهادهای سیاستی	نظارت ناکافی بر منابع مالی	نظارت ناکافی بر نرخ سود (Rostamzadeh et al., 2021)
		عمل ناکافی به تکلیف بودجه‌ای توسط بانک‌ها (Expert Interviews, 2024)
		نامناسب بودن قواعد نظارتی بانک مرکزی در نظارت بر نهادهای مالی بخش کشاورزی (Expert Interviews, 2024)
		نظارت ناکافی بر فرایند اعطا تسهیلات (Expert Interviews, 2024)
	تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی	کمبود سرمایه‌های ایجادی بخش کشاورزی(Yousefi, 2016)
		سهم ناکافی بخش کشاورزی از تسهیلات بانکی(Alizadeh Agh Esmaili, 2023)
		کاهش آورده دولت در صندوق های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی (Expert Interviews, 2024)
	ضعف در نظارت یا کنترل و پایداربودن قیمت محصول‌های کشاورزی	ثبات ناکافی در مدیریت صادرات و واردات محصول‌های کشاورزی (Azizi and Mehrabi BasharAbadi, 2014)
		افزایش واسطه‌های تجاری در زنجیره مصرف محصول‌های کشاورزی(Expert Interviews, 2024)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
		قیمت‌گذاری دستوری محصول‌های کشاورزی(Yeganeh et al., 2012)
		کنترل ناکافی نوسان های قیمتی محصول‌های کشاورزی(Karimi et al., 2024)
	ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری	ابلاغ تصمیم‌گیری های ناگهانی در طرح های حمایتی(Expert Interviews, 2024)
		نبود زمینه پیوستگی در فرایندهای حمایتی و طرح‌های وصول شده(Expert Interviews, 2024)
		نبود وحدت رویه در تصمیم‌گیری‌ها (Expert Interviews, 2024)
		سیاستگذاری ناپایدار در تصمیم‌گیری نهادهای بالادستی(Expert Interviews, 2024)
	سیاست‌گذاری‌های تبعیض‌آمیز به سود دیگر بخش های اقتصادی	اعطای یارانه به بخش مصرفی(مصرف‌کنندگان) به‌جای حمایت از تولید محصول‌های کشاورزی (Abdollahi, 2006)
		اولویت‌دهی حمایت به مصرف‌کنندگان (Haroorani & Bahrami, 2021)
		تخصیص ارز به نهاده به نام حمایت از بخش کشاورزی (Expert Interviews, 2024)
		توجه ناکافی وزارت جهاد کشاورزی در سیاست‌های حمایتی به کشاورزان خرد (Expert Interviews, 2024)
		جهت گیری طرح‌های توسعه‌ای به سمت کشاورزان بزرگ مقیاس(Expert Interviews, 2024)
		تعدیل نامناسب قیمت محصول‌های کشاورزی در حمایت از تولیدکننده و مصرف‌کننده (Abdollahi, 2006)
	ساز و کار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد	استفاده از طرح و دیدگاه های متفاوت با عمق پایین و ناقص (Vormazyari et.al., 2014).
		ناکافی بودن حمایت‌های آموزشی و مالی (Expert Interviews, 2024)
		تناسب ناکافی قوانین با کشاورزی خرد (Expert Interviews, 2024)
		ناکارآمدی معافیت مالیاتی در حمایت از بخش کشاورزی(Expert Interviews, 2024)
		ساز و کار نامناسب هدایت منابع بخش خصوصی به کشاورزی خرد(Expert Interviews, 2024)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
		نبود زمینه هماهنگی لازم بین سامانه‌های حمایتی از کشاورزان خرد (Abdollahi, 2006; Yousefi, 2016)
		کمبود برنامه‌های تشویقی برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی(Expert Interviews, 2024)
		انحراف منابع کشاورزی قرادادی به سمت دلال‌ها(Expert Interviews, 2024)
نهادها و بازارهای مالی	تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد	ناکافی‌بودن دسترسی به منابع اعتباری(Naderkhani and Ghanbari, 2022)
		ضوابط سخت گیرانه تأمین مالی بورس محور(Vormoziyari et al., 2014)
		ناکافی بودن مشارکت در خطرپذیری بانک با کشاورزان در سازورکارهای کشاورزی (Vormoziyari et al., 2014)
		ناتوانی بانک در مدیریت و تسهیل زنجیره (Expert Interviews, 2024)
		تعهد دو جانبه بانک کشاورزی به وزارت اقتصاد و وزارت جهاد کشاورزی (Expert Interviews, 2024)
	ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات به کشاورزان خرد	انعطاف ناکافی در پذیرش وثیقه (Yousefi, 2016; Ghambarali et al., 2014; Rostamzadeh et al., 2020)
		انعطاف ناکافی در تعیین و تغییر سررسیدهای مالی تسهیلات (Vormoziyari et al., 2014; Vormoziyari & Aalaei Boroujeni, 2023)
		رویه کند و دیوانسالاری در پرداخت تسهیلات(Rostamzadeh et al., 2020)
		درک نامناسب از شرایط کشاورزی خرد در فرایند تخصیص تسهیلات (Expert Interviews, 2024)
		تأمین مالی برای افراد کم تجربه که سبب بدهکار شدن آنان می‌شود (Expert Interviews, 2024)
		تناسب صندوق‌های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با کشاورزان بزرگ(Expert Interviews, 2024)
		اعمال نرخ‌های سود تثبیت شده (Abdollahi, 2006)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
		تفکیک نامناسب بین سرمایه در گردش و سرمایه ثابت(Khaldi and Fahimifard, 2024)
		اولویت بانک‌ها در پرداخت تسهیلات به شرکت‌های زیرمجموعه(Expert Interviews, 2024)
		نبود روش تخصیص بهینه تهسیلات (Expert Interviews, 2024)
	توسعه ناکافی ابزارها تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد	نوآوری ناکافی در شیوه‌ها و ابزارها (Varmazyari et al., 2014)
		ناسازگاری حمایت‌ها و محصول‌های مالی با توان مالی (Expert Interviews, 2024)
		کمبود شمار ابزار آتی در کشاورزی (Varmazyari et al., 2014)
	پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد	ناکافی بودن درآمد بیمه (Expert Interviews, 2024)
		کمبود دسترسی به بیمه محصول‌ها (Expert Interviews, 2024)
		برآورد نادرست از میزان آسیب و زیان (Expert Interviews, 2024)
		تک محصولی بودن بیمه گذاران (Expert Interviews, 2024)
کشاورزان خرد	نبود توان چانه زنی	فقدان وثیقه کافی(Ghambarali et al., 2014)
		خطرگریزی کشاورزان به دلیل سن بالا و سواد کم(Expert Interviews, 2024)
		کمبود منابع موجود مالی، ولی کشاورزان بزرگ آن ها را دریافت می کنند (Expert Interviews, 2024)
		نبود توان چانه زنی کشاورزان (Expert Interviews, 2024)
		توان چانه زنی پایین برای بورسی شدن (Expert Interviews, 2024)
	تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر	بازاریابی محدود محصول‌های کشاورزی (A T and Idicula, 2023)
		پراکندگی متولیان امور محصول‌های کشاورزی (Expert Interviews, 2024)
		پایین بودن اعتماد برای شراکت (Expert Interviews, 2024)
		پراکندگی کشاورزان در منطقه‌های مختلف (Expert Interviews, 2024)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه
		زمینه‌های تعاملی و ارتباطی ناکافی (Amjad, Ayub and Qureshi, 2023)
	فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری	درآمدهای ناکافی (Naderkhani and Ghanbari, 2023)
		پرداخت ناکافی حق بیمه محصول‌های تولیدی (Ghasemi and Alizadeh, 2018; Ghasemi and Davarzani, 2021)
		نبود توانمندی تحمل فشار مالیاتی در کشاورزی خُرد(Expert Interviews, 2024)
		ناتوانی در دریافت تسهیلات به علت سرمایه‌های پایین (Expert Interviews, 2024)
		ناتوانی در پس انداز سرمایه‌ها و ناچار بودن به پیش‌فروش محصول‌های تولیدی (Expert Interviews, 2024)
	سواد ناکافی مالی و کارآفرینی	آگاهی پایین از شرایط و اطلاعات (Expert Interviews, 2024)
		عدم سازگاری با ابزارهای نوین مالی (Expert Interviews, 2024)
		عملکرد کشاورز برمبنای دانش تجربی گذشته و توجه ناکافی به دانش روز (Expert Interviews, 2024)
		تناسب ناکافی عملکرد آموزش با سطح سواد و دانش کشاورزان (Expert Interviews, 2024)
		سواد تخصصی ناکافی در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و کارآفرینی (Expert Interviews, 2024)
		عدم شناخت از روند بازار (Rostamzadeh et al., 2021)
		ضعف در تصمیم‌گیری مدیریت سرمایه (Expert Interviews, 2024)
		ضعف در ارایه طرح کسب‌وکار نوآور (Expert Interviews, 2024)

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

برای ارزیابی کیفیت مرحله‌های پژوهش، از آزمون Lincoln & Guba(1985) استفاده شد. این آزمون چهار مؤلفه اعتبارپذیری، ثبات‌پذیری، تأییدپذیری و قابلیت انتقال را در پژوهش‌های کیفی بررسی می‌کند (Danayifard & Mozaffari, 2008). اعتبارپذیری از طریق ممیزی بیرونی و مشارکت درازمدت محقق در فرایند پژوهش تأمین شد. در ممیزی بیرونی، استاد راهنما به‌عنوان ناظر مستقل بر درستی فرایندها و یافته‌ها نظارت داشته است. همچنین پژوهشگر طی دو سال

با مرور منابع علمی و انجام مصاحبه‌های گسترده با کارشناسان و فعالان حوزه تأمین مالی کشاورزی، بر جنبه‌های مختلف موضوع تسلط یافته است(Ghavidel-Bajgiran et al., 2020) . تأییدپذیری از طریق ثبت و تشریح کامل فرایند پژوهش، شامل مرحله‌های جست‌وجوی اسناد، انتخاب منابع و استخراج مضمون‌ها، تضمین شد. ثبات‌پذیری با روش مرور نظام‌مند اسناد و شفاف‌سازی مرحله‌های تحلیل داده‌ها برقرار گردید. قابلیت انتقال نیز با اتکا به منابع معتبر علمی در تدوین نتایج پژوهش اثبات شد.

برای اولویت‌بندی چالش‌ها، از روش تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی *(AHP)* و مقایسه‌های زوجی استفاده شد. روایی صوری پرسشنامه با نظر استاد راهنما، مشاور و سه تن از متخصصان تأیید اولیه شد. آنگاه با اعمال نظر و دیدگاه اصلاحی آنان، نسخه نهایی طراحی و در اختیار خبرگان قرار گرفت.

در پرسشنامه *AHP*، نرخ ناسازگاری مقایسه‌های زوجی کمتر از ۰,۱ بود که نشان‌دهنده پایایی بالای داده‌ها بوده است. روش تحلیل سلسله مراتبی، که نخستین بار توسط (Saaty, 1980) مطرح شد (Ghasemi, 2016) با ساده‌سازی مسئله‌های پیچیده از طریق تجزیه آن‌ها به سطح‌های سلسله‌مراتبی و اختصاص ارزش‌های کمی به متغیرها، امکان شناسایی مهم‌ترین عامل‌ها را فراهم می‌سازد. این روش بر سه اصل مهم و بنیادین شامل ترسیم درخت سلسله‌مراتب، تعیین اولویت‌ها و سازگاری منطقی داوری‌ها استوار است(Azar & Rajabzadeh, 2019). درختواره سلسله‌مراتب با توجه به نوع مسئله تعریف می‌شود. در این پژوهش چالش‌های نهادها و بازارهای مالی در تأمین مالی کشاورزی محور اصلی رتبه‌بندی قرار می‌گیرد. بنابراین درختواره سلسله مراتبی آن به شرح جدول (۳) است.

جدول (۳)چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد به صورت سلسله مراتبی

Table (3) Challenges of smallholder agriculture financing in a hierarchical manner

نهادهای‌سیاستی	نهادها و بازارهای مالی	کشاورزان خرد
ساز و کار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد	توسعه ناکافی ابزارها تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد	سواد ناکافی مالی و کارآفرینی
سیاست‌گذاری تبعیض‌آمیز به نفع سایر بخش های اقتصادی	پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد	فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری
ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری	ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات به کشاورزان خرد	تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر

تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی	تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد	فقدان قدرت چانه زنی
ضعف در نظارت و ثبات قیمت محصول‌های کشاورزی		
نظارت ناکافی بر منابع مالی		

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

شمار پرسشنامه‌های ارسالی ۲۵ و شمار تکمیل‌شده آنها ۱۸ مورد بوده است. در جدول ۲ اطلاعات خبرگان پاسخ‌دهنده به پرسشنامه‌ها آمده است:

جدول(۰۴) مشخصات خبرگان در اولویت‌بندی چالش‌ها

Table (۴) Characteristics of experts for prioritizing challenges

میزان پیشینه کاری	درصد از نفرات	حوزه تخصصی خبرگان	خبرگان	مدرک تحصیلی خبرگان	خبرگان	رشته تحصیلی خبرگان	خبرگان
کمتر از پنج سال	11 %	اقتصاد	22 %	دکتری	67 %	کشاورزی	11 %
بین پنج الی ده سال	39 %	بانک	22 %	دانشجوی دکتری	5%	اقتصاد	33 %
بین ده الی پانزده سال	11 %	توسعه	11 %	کارشناسی ارشد	28 %	مهندسی کشاورزی	11 %
بین پانزده الی بیست سال	22 %	کشاورزی	45 %	دانشجوی کارشناسی ارشد	0	مدیریت	56 %
بیشتر از بیست سال	17 %						
مجموع				100%			

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

پاسخ پرسشنامه‌ها با بهره‌گیری از نرم افزار اکسپِرت چویس[1] نسخه‌ی ۱۱ تحلیل و اولویت‌بندی

[1]. expert choice

چالش‌ها انجام شد. نخستین مقایسه برابر با جدول (۵) بین سه عرصه‌ی نهادهای سیاستی، نهادها و بازارهای مالی و کشاورزان خُرد بوده است. در این مقایسه نرخ ناسازگاری ۱ درصد بوده و نتایج آن در جدول ۶ مشخص شده است.

جدول(۵) مقایسه زوجی بازیگران تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (5) Pairwise comparison of smallholder agricultural financing players

	نهادهای سیاستی	نهادها و بازارهای مالی	کشاورزان خرد
نهادهای سیاستی	1	4/18	4/96
نهادها و بازارهای مالی		1	1/54
کشاورزان خرد	نرخ ناسازگاری: 0/01		1

منبع: یافته‌های تحقیق **Source: Research Findings**

جدول(۶) نتایج نهایی ناشی از مقایسه زوجی بازیگران تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (6) Final results from pairwise comparison of smallholder agricultural financing players

بازیگران	نتایج نهایی
نهادهای سیاستی	0/693
نهادها و بازارهای مالی	0/179
کشاورزان خرد	0/128

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings در

مقایسه‌ای مجزا چالش‌های نهادهای سیاستی در تأمین مالی کشاورزی خرد با استفاده از مقایسه زوجی برابر با جدول (۷) اولویت‌بندی شد. در این اولویت‌بندی نرخ ناسازگاری ۲ درصد بوده است. نتایج اولویت‌بندی در جدول (۸) نمایش داده شده است.

جدول(۰۷) مقایسه زوجی چالش‌های نهادهای سیاستی در تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (7) Pairwise comparison of challenges of policy institutions in financing small-scale agriculture

	نظارت ناکافی بر منابع مالی	تخصیص ناکا بودجه به کشاورزی	ضعف در کنترل و ثبا قیمت محصول‌های کشاورزی	ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیر ی	سیاست‌گذار ی تبعیض‌آمیز به سود دیگر بخش های اقتصادی	ساز و کار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد
نظارت ناکافی بر منابع مالی	۱	1/4	1/72	2/18	3/6	5/23

تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی	۱	1/02041	1/79	2/39	2/07
ضعف در کنترل و ثبات قیمت محصول‌های کشاورزی		۱	2/82	1/72	4/23
ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری			۱	1/19	1/25
سیاست‌گذاری تبعیض‌آمیز به نفع سایر بخش های اقتصادی				۱	1/43
ساز و کار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد	نرخ‌ناساگاری: ۰۲/۰				۱

منبع: یافته‌های تحقیق **Source: Research**

Findings جدول ۸) نتایج نهایی چالش‌های نهادهای سیاستی

Table (8) Final results of challenges to policy institutions

چالش‌های نهادهای سیاستی	نتایج نهایی
ساز و کار های نامناسب حمایت از کشاورزان خرد	0/305
سیاست‌گذاری تبعیض‌آمیز به نفع دیگر بخش های اقتصادی	0/220
ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری	0/204
تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی	0/106
ضعف در کنترل و ثبات قیمت محصول‌های کشاورزی	0/097
نظارت ناکافی بر منابع مالی	0/068

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

آنگاه در فرایندی مجزای دیگر چالش‌های نهادها و بازارهای مالی در تأمین مالی کشاورزی خرد برابر با جدول (۹) اولویت‌بندی شد. در این اولویت‌بندی نرخ ناسازگاری ۲ درصد تعیین شد. نتایج آن در جدول (۱۰) مشخص شده است.

جدول(۹)مقایسه زوجی چالش‌های نهادها و بازارهای مالی در تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (9) Pairwise comparison of challenges of financial institutions and markets in financing smallholder agriculture

	تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد	ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات به کشاورزان خرد	توسعه ناکافی ابزارها تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد	پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد
تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد	1	1/0101	2/15	1/06
ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات به کشاورزان خرد		1	1/58	1/0101
توسعه ناکافی ابزارها تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد			1	1/02041
پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد	نرخ ناسازگاری: 0/02			1

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

جدول(۱۰) نتایج اولویت‌بندی چالش‌های نهادها و بازارهای مالی در تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (10) Results of prioritizing the challenges of financial institutions and markets in financing small-scale agriculture

چالش‌های نهادها و بازارهای مالی	نتایج نهایی
توسعه ناکافی ابزارها تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد	۳۳۳/۰
پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد	۲۵۲/۰
ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات به کشاورزان خرد	۲۱۶/۰
تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد	۱۹۹/۰

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

در فرایند مجزای دیگر چالش‌های کشاورزان خرد در تأمین مالی کشاورزی خرد مطابق با جدول (۱۱) اولویت‌بندی شد. نتایج اولویت‌بندی در جدول (۱۲) مشخص شده است.

جدول (۱۱) مقایسه زوجی چالش‌های کشاورزان خرد در تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (11) Pairwise comparison of challenges faced by smallholder farmers in financing smallholder agriculture

	نبود توان چانه زنی	تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر	فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری	سواد ناکافی مالی و کارآفرینی
نبود توان چانه زنی	1	1/02	2	1/56
تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر		1	1/27	1/17
فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری			1	1/36
سواد ناکافی مالی و کارآفرینی	نرخ ناسازگاری: 0/02			1

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

جدول (۱۲) اولویت‌بندی چالش‌های کشاورزان خرد در تأمین مالی کشاورزی خرد

Table (12) Prioritizing the challenges of smallholder farmers in financing smallholder agriculture

چالش‌های کشاورزان خرد	نتایج نهایی
سواد ناکافی مالی و کارآفرینی	0/307
فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری	0/287
تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر	0/222
فقدان قدرت چانه زنی	0/183

منبع: یافته‌های تحقیق Source: Research Findings

تحلیل و بررسی

چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد به‌صورت بازیگر محور، تجزیه و تحلیل شدند. بازیگران اصلی این زمینه، نهادهای سیاستی، نهادها و بازارهای مالی و کشاورزان خرد هستند. برابر با نتایج پژوهش نهادهای سیاستی با دریافت ضریب ۰,۶۹۲ بالاترین اولویت را نسبت به نهادهاو بازارهای مالی با ضریب۰,۱۷۹ و کشاورزان خرد با ضریب ۰,۱۲۸ دریافت کرده است.

نهادهای سیاستی

نهادهای سیاستی نقشی کلیدی در جهت‌دهی، محدودیت‌گذاری و تعیین هدف‌های بخش کشاورزی دارند. در این پژوهش، نهادهایی همچون مجلس شورای اسلامی، بانک مرکزی و وزارت

جهاد کشاورزی بازیگران اصلی شناسایی شدند. مجلس، جهت‌گیری کلی سیاست‌ها را از طریق قانون‌گذاری مشخص می‌کند، وزارت جهاد کشاورزی مسئول اجرای سیاست‌ها بوده و بانک مرکزی سیاست‌های کلان پولی را هدایت می‌کند (Abdollahi, 2006; Vormazyari et al., 2014) چالش‌های شناسایی شده در این زمینه‌ها شامل شش چالش کلان است که به ترتیب چالش سازوکار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد با ضریب ۰,۳۰۵ ، سیاست‌گذاری تبعیض آمیز به سود دیگر بخش‌های اقتصادی با ضریب ۰,۲۲۰، چالش ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری با ضریب ۰,۲۰۴ ، چالش تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی با ضریب ۰,۱۰۶، چالش ضعف در نظارت و ثبات قیمت محصول‌های کشاورزی با ضریب ۰,۰۹۷ و چالش نظارت ناکافی بر منابع مالی با ضریب ۰,۰۶۸ اولویت‌بندی شدند. در ادامه به ترتیب هر یک از چالش‌ها تشریح خواهند شد.

سازوکار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد

سازوکار نامناسب حمایت از کشاورزان خرد مهم‌ترین چالش نهادهای سیاستی است. ابزار حمایتی به طور عمده برای کشاورزی بزرگ‌مقیاس طراحی شده‌اند و بخش کشاورزی خرد از نبود سازوکارهای اختصاصی رنج می‌برد(Vormazyari et.al., 2014). شبکه بانکی نیز به دلیل انعطاف‌ناپذیری در پذیرش وثیقه‌ها و شرایط تسهیلات، حمایت مؤثری از کشاورزان خرد نداشته است. همچنین سیاست‌هایی نظیر خرید تضمینی، به طور عمده به سود کشاورزان بزرگ مقیاس عمل کرده و کشاورزان خُرد بهره کمی از حمایت‌ها می‌برند (Abdollahi, 2006; Yousefi, 2016). همچنین چالش‌هایی همچون استفاده از طرح و دیدگاه‌های متفاوت بدون اثربخشی مشخص، ناکافی بودن حمایت‌های آموزشی و مالی، ناکارآمدی معافیت مالیتی در حمایت از بخش کشاورزی، کمبود برنامه‌های تشویقی برای جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این عرصه مطرح است. به عنوان مثال طرح‌های حمایتی همچون کشاورزی قراردادی، به دلیل اجرای ناقص، اثرگذاری مطلوبی نداشته‌اند و هزینه‌های حمایتی اغلب به واسطه‌ها منتقل می‌شود (Expert Interviews, 2024).

سیاست‌گذاری‌های تبعیض‌آمیز به سود دیگر بخش‌های اقتصادی

یکی دیگر از چالش‌ها، سیاست‌گذاری‌های تبعیض‌آمیز به سود دیگر بخش‌های اقتصادی است که سبب کاهش جذابیت سرمایه‌گذاری در کشاورزی خرد و تعمیق شکاف درآمدی بین بخش‌های

اقتصادی شده است(Abdollahi, 2006; Haroorani & Bahrami, 2021). سیاست‌های حمایتی دولت به طور عمده به سود مصرف‌کنندگان شهری طراحی شده و هزینه‌های آن بر دوش تولیدکنندگان خرد تحمیل می‌شود. سیاست تثبیت قیمت‌ها و استفاده از نرخ ارز ترجیحی اگرچه با هدف حمایت از مصرف‌کنندگان اجرا می‌شود، اما در عمل ناکارآمد و آسیب‌زا برای کشاورزان خرد بوده است (Haroorani & Bahrami, 2021). افزون بر آن توجه ناکافی دولت به بخش کشاورزی، سیاست‌های بخشی و نظارت قیمتی و تجاری، کمبود سیاست‌ها و برنامه‌های تشویقی مناسب، مداخله‌های ناکارآمد دولتی (Abdollahi,2006) ، ناکافی بودن حمایت‌های مکمل در اعطای تسهیلات (Varmazyari et al. ,2014) و سیاست‌های تبعیض‌آمیز دولتی , Abdollahi) (2006 توجه ناکافی وزارت جهاد کشاورزی در سیاست‌های حمایتی به کشاورزان خُرد و جهت‌گیری سیاست‌های توسعه‌ای به سمت کشاورزان بزرگ مقیاس از جمله چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خُرد به‌شمار می‌آید(Expert Interviews, 2024).

ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری

ثبات ناکافی نظام تصمیم‌گیری ناظر به چالش‌هایی همچون تصمیم‌گیری‌های شتاب‌زده، فقدان استمرار در اجرای طرح‌ها و وابستگی سیاست‌ها به افراد مسئول مطرح بوده و موجب نیمه‌کاره ماندن بسیاری از طرح‌ها و کاهش اعتماد کشاورزان شده است(Kazemi et al., 2021). تغییرهای ناگهانی سیاست‌ها، به‌ویژه در زمینه واردات و صادرات محصول‌ها، از مصادیق این بی‌ثباتی است. همچنین ضعف در کنترل و ثبات قیمت (Naderkhani & Ghanbari,2022)بی‌ثباتی سیاست‌های تجاری (Azizi & Mehrabi Besharabadi , 2014) و نبود وحدت رویه در تصمیم‌گیری در دامنه‌ی این چالش‌ها قرار می‌گیرند.

تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی

نتایج اجرای این پژوهش نشان داد تخصیص ناکافی بودجه به بخش کشاورزی یکی از علت‌های اصلی کمبود سرمایه‌گذاری‌ها در این بخش بوده است (Abdollahi, 2006; Doroudi & Ramazani, 2017, ; Yousefi, 2016\; Rostamzadeh et al., 2020; Naderkhani & Ghanbari, 2023; Alizadeh Agh Esmaeili, 2023). برغم رشد ۴۰/۶ درصدی تسهیلات بانکی به بخش کشاورزی در سال ۱۴۰۱ نسبت به سال ۱۴۰۰، سهم منابع جذب‌شده این بخش همچنان کمتر از دیگر بخش‌های اقتصادی است(Alizadeh Agh Esmaeili, 2023). کمبود

بودجه بازدارنده گسترش صندوق‌های توسعه سرمایه‌گذاری‌های کشاورزی شده و کشاورزان خرد را از بهره‌گیری کامل از این تسهیلات محروم کرده است (Elaei Boroujeni & Chale Kaee, 2022).

نظارت ناکافی بر منابع مالی

نظارت ناکافی بر منابع مالی کم‌اهمیت‌ترین چالش شناسایی‌شده است. ضعف نظارت سبب انحراف منابع مالی، مانند تسهیلات ارزان‌قیمت و بودجه‌های حمایتی، به دیگر بخش‌های اقتصادی شده است (Varmazyari et al., 2014; Majles Research Center, 2021). سازوکارهای موجود همچون سامانه سیتا نتوانسته‌اند نظارت مؤثری بر توزیع منابع مالی داشته باشند و در عمل، تخصیص هدفمند منابع به کشاورزی خرد با دشواری روبرو شده است. چالش نظیر نامناسب بودن قواعد نظارتی بانک مرکزی بر نهادهای مالی بخش کشاورزی و نظارت ناکافی بر عمکلرد بانک‌ها، ناظر به تکالیف بودجه‌ای بخش کشاورزی و فرایند تسهیلات‌دهی به کشاورزان، از جمله چالش‌های این بخش بوده است.

نهادها و بازارهای مالی کشاورزی

نهادها و بازارهای مالی کشاورزی شامل بانک کشاورزی، دیگر بانک‌های تجاری، صندوق‌های اعتباری و توسعه سرمایه‌گذاری، بیمه کشاورزی و بورس کالا هستند. در این بخش چالش توسعه ناکافی ابزار تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد با ضریب ۰,۳۳۳، پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد با ضریب ۰,۲۵۲ ، ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات کشاورزان خرد با ضریب ۰,۲۱۶ و چالش تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد با ضریب ۰,۱۹۹ به ترتیب مهم‌ترین چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد در این بخش هستند. در ادامه هر یک از چالش‌ها تشریح خواهند شد.

توسعه ناکافی ابزار تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد

چالش توسعه‌ی ناکافی ابزار تأمین مالی متناسب با کشاورزی خرد سبب شده فقط تسهیلات بانکی مهم‌ترین ابزار تأمین مالی بخش کشاورزی شود. از سوی دیگر روش‌های تأمین مالی مانند استفاده از صکوک، ابزار آتی، به علت نبود زیرساخت‌ها و آشنایی ناکافی کشاورزان خرد، کاربرد ندارند (Abdollahi, 2006; Varmazyari et al., 2014; Yousefi, 2016). افزون بر این، ابزارهای

مطرح متناسب با توان مالی کشاورزان خرد نیست. از این رو ارتباط بین سرمایه‌گذاران و کشاورزان محدود مانده است (Varmazyari et al., 2014; Abdollahi, 2006; Khaldi et al., 2018; Yousefi, 2016; Amjad et al., 2023)

پوشش ریسک ناکافی بیمه برای کشاورزان خرد

پوشش ناکافی مسئله خطرپذیری (ریسک) توسط بیمه کشاورزی از چالش‌های مهم شناسایی‌شده است. بیمه نتوانسته آسیب و زیان‌های وارده به کشاورزان خرد را به‌طور مؤثر جبران کند و فرآیندهای پرداخت آسیب و زیان‌های وارده با تأخیر و مبلغ ناکافی همراه است (Khaldi & Heydari, 2023). ناترازی درآمدی صندوق بیمه و نبود بیمه اتکایی این دشواری را تشدید کرده است (Mohammadi Yeganeh et al., 2012). همچنین کمبود دسترسی به بیمه محصول‌ها و تک محصولی بودن بیمه‌گذاران در دامنه‌ی چالش‌های مزبور قرار می‌گیرند(Expert Interviews, 2024).

ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات

از جمله چالش‌های مهم، ساختار نامناسب تخصیص تسهیلات است. نبود انعطاف در پذیرش وثیقه‌ها، دیوانسالاری پیچیده، و نبود زمینه همخوانی تسهیلات با زنجیره تولید از مهم‌ترین دشواری‌ها بوده است (Yousefi, 2016; Ghambarali et al., 2014; Rostamzadeh et al., 2020) بانک‌ها اغلب رویکردی کوتاه‌مدت داشته و بر بازپرداخت منابع تمرکز می‌کنند، در حالی‌که کشاورزی خرد نیازمند تسهیلات با دوره بازپرداخت در زمان درازمدت و متناسب با دوره تولید است. افزون بر این، عدم تمایز بین سرمایه در گردش و سرمایه ثابت و نبود توجه به زنجیره تولید، تخصیص بهینه تسهیلات را مختل کرده است (Vormoziyari et al., 2014; Vormoziyari & Aalaei Boroujeni, 2023) از این رو تخصیص نامناسب منابع اعتباری (Vormoziyari et al., 2014; Abdollahi, 2006; JalilPiran, 2011)، درک نامناسب از شرایط کشاورزی توسط نهادهای مالی ، نظارت ناکافی بر تسهیلات اعطاشده (Vormoziyari et al., 2014; Mohammadi Yeganeh et al., 2012)، دریافت اطلاعات ناقص از کشاورزان (Abdollahi, 2006)، انعطاف ناکافی در تعیین و تغییر زمان سررسید تسهیلات (A T & Joseph Idicula, 2023; Yousefi, 2016)، تعیین نامناسب نرخ سود (Rostamzadeh, Abdollahzadeh, & Abedi Sarvestani, 2020; Abdollahi, 2006; Amjad et al., 2023)، رویه کند و

دیوانسالاری پرداخت تسهیلات ضروری (Vormoziyari, Samadi, & Rahiminejad, 2014; Rostamzadeh et al., 2020; Abdollahi, 2006). نبود انعطاف شرایط قراردادی در پرداخت تسهیلات، نداشتن آزادی عمل نهادهای مالی در ارزشیابی ریسک (Abdollahi, 2006). از جمله چالش‌های نهادها و بازارهای مالی در تأمین مالی کشاورزی خرد به‌شمار می‌آیند.

تناسب ناکافی ساختار سازمانی بانک و بورس کالا با کشاورزان خرد

تناسب ناکافی ساختار بانک‌ها و بورس کالا با شرایط کشاورزی خرد بازدارنده‌ای جدی در تأمین مالی این بخش است. بانک‌ها تمایلی به تسهیم ریسک با کشاورزان خرد ندارند و سازوکارهای مشارکتی به دلیل نبود زیرساخت‌های لازم، کمتر عملیاتی شده است (Abdollahi, 2006). همچنین ساختار بورس کالا به دلیل ضوابط سخت‌گیرانه و کوچک بودن مقیاس تولید محصول‌های کشاورزان خُرد، متناسب با شرایط آنان نبوده و امکان حضور مستقل این کشاورزان در بورس فراهم نشده است (Hosseini Yekani & Zibaee, 2010 ; Vormoziyari et al., 2014). از طرفی ناهماهنگی بین وزارت جهاد کشاورزی با بورس کالا (Vormoziyari et al., 2014) از جمله چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد به‌شمار می‌آید. چالش‌هایی مانند تعهد دوجانبه بانک کشاورزی به وزارت جهاد کشاورزی و وزارت اقتصاد و دارایی وحدت فرماندهی در ساختار تأمین مالی بانک را دچار خدشه کرده است. از طرفی دیگر بانک به دلیل محدودیت‌های ساختاری توانمندی لازم برای مدیریت و آسان‌سازی زنجیره‌ی ارزش بخش کشاورزی ندارد.

کشاورزان خرد

کشاورزان خرد از جمله بازیگران اصلی تأمین مالی کشاورزی خرد، با چالش‌های بسیاری روبرو هستند که عبارت‌اند از سواد ناکافی مالی و کارآفرینی با ضریب ۰,۳۰۷، فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری با ضریب ۰,۲۸۷ ، تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر با ضریب ۰,۲۲۲ و نبود توان چانه‌زنی با ضریب ۰,۱۸۳ به ترتیب دارای اولویت هستند. در ادامه هر یک از چالش‌ها تشریح خواهد شد.

سواد ناکافی مالی و کارآفرینی

سواد ناکافی مالی و کارآفرینی کشاورزان خرد از جمله بازدارنده‌های جدی تأمین مالی است. این نتایج با نتایج پژوهش‌های دیگری نیز همخوانی دارد (Naderkhani & Ghanbari, 2022;

Doroudi & Ramazani, 2017; Rostamzadeh et al., 2020; Ghamberali et al., 2014; Abdollahi, 2006; Amjad et al., 2023)

هر چند کشاورزان خرد مهارت‌های فنی لازم در تولید را دارا هستند، اما در تجزیه و تحلیل مسئله‌های مالی، مدیریت بازار و استفاده از ابزارهای مالی نوین دچار ضعف هستند (Rostamzadeh et al., 2020; Abdollahi, 2006; Ghambarali et al., 2014). این موضوع منجر به رد شدن طرح‌های آنان در نظام بانکی و کاهش بهره‌برداری از طرح‌های حمایتی شده است.

فقر اقتصادی و فقر سرمایه‌گذاری کشاورزان خرد

فقر اقتصادی و کمبود سرمایه‌گذاری از دیگر چالش‌های مهم کشاورزان خرد است. درآمد پایین، نوسان‌های قیمتی و نبود درآمد پایدار باعث کاهش توانمندی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری‌ها شده است (Mohammadi Yeganeh et al., 2012; Naderkhani & Ghanbari, 2022; Yousefi, 2016; Rostamzadeh et al., 2020; Doroudi & Ramazani, 2017; Amjad et al., 2023) این وضعیت موجب شده کشاورزان خرد نتوانند از فناوری‌های نوین یا بیمه محصول‌های تولیدی خود بهره‌مند شوند (Ghasemi & Alizadeh, 2018; Ghasemi & Davarzani, 2021). همچنین این موضوع منجر به ایجاد پیشینه مالی ضعیف (Ghamberali et al., 2014; Yousefi, 2016; Amjad et al., 2023)، برای کشاورزان شده است. افزون بر آن هزینه‌های بالای تولید محصول‌ها(A, T and Idicula,2023 ; Amjad et al,2023) سبب افزایش فشار مالی برای کشاورزان در طول فرایند تولید محصول شده است.

تعامل ناکافی اجتماعی کشاورزان با یکدیگر

یافته‌های این پژوهش نشان داد، تعامل اجتماعی ناکافی کشاورزان خرد از جمله بازدارنده‌های بنیادین برای تشکیل تشکل‌های قوی و پایدار است. نبود نهادهای واسط توانمند، پراکندگی جغرافیایی و ضعف اعتماد اجتماعی موجب شده ظرفیت‌های مشارکتی و بازاریابی‌های جمعی میان کشاورزان خرد مغفول بماند (Vormoziari et al., 2014; Amjad et al., 2023; A. T. & Idicula, 2023).

نبود توان چانه‌زنی کشاورزان خُرد

سرانجام نبود توان چانه‌زنی کشاورزان خرد در برابر واسطه‌گران، تجار و دستگاه‌های دولتی موجب شده منافع سیاست‌های حمایتی به طور عمده به کشاورزان بزرگ‌مقیاس یا واسطه‌ها برسد

(Abdollahi, 2006; Ghamberali et al., 2014; Yousefi, 2016) کمبود سرمایه، نبود وثیقه‌های کافی و دانش فنی مالی از علت‌های کاهش توان چانه‌زنی کشاورزان خرد به‌شمار می‌آید. همچنین خطرپذیری ناشی از سن بالا و سواد پایین و تجربه‌های ناموفق پیشین، این دشواری را تشدید کرده است. از جمله علت‌های آن کوچک بودن اراضی (Mohammadi Yeganeh et al., 2012; Abdollahi, 2006; Yousefi, 2016; Amjad et al., 2023)، عدم پیش‌بینی پذیری تغییرات آب‌وهوایی (A, T and Idicula,2023) استثمار دلالان (Naderkhani & Ghanbari, 2022; Amjad et al., 2023)، نبود زمینه تسهیلات کافی زندگی در منطقه‌ها (Yousefi, 2016; Abdollahi, 2006)، نبود انگیزه متخصصان فنی برای سکونت در منطقه‌های روستایی (Yousefi, 2016)، نبود احساس امنیت شغلی و آینده (Naderkhani & Ghanbari, 2022) است.

چالش‌های دیگری همچون دسترسی ناکافی به بازارهای تولید و فروش محصول‌های تولیدی بخش کشاورزی (Naderkhani & Ghanbari, 2022) ، نبود نظام مدیریت مالی و حسابداری (Rostamzadeh et al.,) نبود نظام تأمین مالی رشد یافته (Vormoziari et al., 2014; Naderkhani & Ghanbari, 2022; Amjad et al., 2023)، نبود بازار نقد پایه (Vormoziari et al., 2014)، زیرساخت‌های ناکافی برای جذب و نگهداشت سرمایه (Yousefi, 2016; Khaledi & Heydari, 2023, ; Abdollahi, 2006)، نبود سند رسمی برای زمین‌های کشاورزی (Vormoziari et al., 2014) پراکندگی اطلاعات کشاورزان (Abdollahi, 2006; Amjad et al., 2023)، ضعف در رقابت‌پذیری، فراهم نبودن زمینه برای توسعه واحدهای تجاری (Yousefi, 2016) برای کشاورزان خرد مطرح است.

نتیجه‌گیری

تأمین مالی کشاورزی خُرد مقیاس، به‌مثابه مؤلفه‌ای کلیدی در ارتقاء تاب‌آوری و بهره‌وری بخش کشاورزی، در ایران با چالش‌های ساختاری پیچیده‌ای روبرو است. تنها تجزیه و تحلیل توانایی لازم برای تبیین این پیچیدگی‌ها بوده که رویکردی نهادی-اقتصادی و چندبعدی را ضروری می‌سازد. از اینرو این پژوهش با بهره‌گیری از مرور مستندهای علمی و روش مصاحبه‌ای عمیق با خبرگان، چالش‌های تأمین مالی خرد را در سه مقیاس مجزا اما مرتبط شامل نهادهای سیاستی

(مقیاس کلان)، نهادها و بازارهای مالی (واسط)، و کشاورزان خرد به شمار آورده و بر مبنای وزن‌دهی و دیدگاه متخصصان، اولویت‌بندی کرده است.

یافته‌های پژوهش دلالت بر آن دارد که بازدارنده‌های نهادی و سیاست‌گذاری در سطح کلان، تعیین‌کننده‌ترین نقش را در ناکارآمدی تخصیص اعتبارها به کشاورزان خرد ایفا می‌کنند. در این زمینه، کافی نبودن سازوکارهای حمایتی هدفمند برای واحدهای تولیدی خرد، به‌عنوان اصلی‌ترین چالش شناخته شد. این مسئله، که در کنار سیاست‌های تخصیصی تبعیض‌آمیز به نفع سایر بخش‌های اقتصادی و نظارت ناکارآمد بر منابع مالی تخصیص‌یافته قرار می‌گیرد، منجر به آسیب‌پذیری ساختاری بخش خرد کشاورزی در برابر شوک‌های اقتصادی و اقلیمی می‌شود. به‌عبارت‌دیگر، ضعف‌های موجود در نهادهای قانون‌گذار و اجرایی (نظیر وزارت جهاد کشاورزی و مجلس شورای اسلامی) در تدوین و اجرای سیاست‌های مالی مختص کشاورزی خرد، به طور مستقیم به ناهنجاری‌های تخصیص منابع در سطح اقتصاد کلان دامن می‌زند.

در جمع‌بندی نهادها و بازارهای مالی (نظیر بانک کشاورزی و بورس کالا)، مشکل محوری، نبود زمینه تقارن ساختاری ابزارهای مالی با ویژگی‌های کشاورزی خرد است. طراحی غالب ابزار مالی موجود، متناسب با نیازهای کشاورزان بزرگ‌مقیاس یا ساختارهای رسمی و وثیقه‌محور بوده و منجر به طرد مالی[1] بخش خرد می‌شود. کمبود ابزارهای اعتباری و پوشش ریسک ناکافی بیمه‌ها (که در شرایط ریسک فراگیر بخش کشاورزی خرد اهمیتی دوچندان می‌یابد)، به‌شدت توانایی این نهادها را برای ایجاد یک شبکه‌ی رسمی و قابل‌اعتماد برای کشاورزان خرد، محدود می‌سازد. لذا، دلالت این یافته، ضرورت تنوع‌بخشی و سفارشی‌سازی ابزارهای مالی[2] برای کاهش هزینه‌های معامله‌شدنی[3] و پر کردن شکاف اطلاعاتی میان نهادهای مالی و کشاورزان خرد است.

در سطح کشاورزان خرد، مهم‌ترین مانع از دیدگاه خبرگان، سواد ناکافی مالی و کارآفرینی شناسایی شده است. این کسری در توانمندی‌های ادراکی و مدیریتی، ظرفیت کشاورزان را برای بهره‌مندی مؤثر از ساختارهای تأمین مالی رسمی (حتی در صورت دسترسی) و مدیریت ریسک‌های مرتبط، به‌طور شایان‌توجهی کاهش می‌دهد. این یافته نشان می‌دهد که ارتقاء نظام تأمین مالی، تنها با اصلاحات نهادی محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند تقویت زیرساخت‌های آموزشی

---

[1]. Financial Exclusion
[2] Financial Customization
[3]Transaction Costs

و ترویجی برای توانمندسازی کشاورزان در جهت پذیرش ریسک منطقی و بهره‌گیری بهینه از اعتبارات تخصیص‌یافته است.

پیشنهادهای سیاستی و اجرایی

تجزیه و تحلیل‌های صورت‌گرفته نشان داد که چالش‌های تأمین مالی کشاورزی خرد، محصول برهم‌کنش متقابل نارسایی‌های نهادی، نبود زمینه همخوانی ابزارهای مالی و ضعف در سرمایه‌ی انسانی بخش تولید است. بر این مبنا، مجموعه‌ی راهکارهای پیشنهادی، مبتنی بر تقویت ظرفیت‌ها و اصلاح فرایندهای تأمین و تخصیص منابع، باید به‌صورت هماهنگ در سه سطح نهادی کلان، واسط و خرد به اجرا درآید تا به افزایش بهره‌وری تولید و پایداری معیشت کشاورزان خرد منجر شود. در ادامه پیشنهادهایی ناظر به نهادهای سیاسی، نهادها و بازارهای مالی و کشاورزان خرد ارایه می‌شود.

اصلاح چارچوب وثیقه‌ها و اعتبارات: مجلس شورای اسلامی و بانک مرکزی باید با هدف تسهیل و آسانی دسترسی کشاورزان خرد، در مقررات مربوط به پذیرش وثیقه‌های غیررسمی (نظیر اسناد مشاعی یا نسق‌های زراعی) بازنگری کنند. این امر مستلزم ایجاد پشتوانه‌ی قانونی برای صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری کشاورزی و تقویت ظرفیت آن به‌عنوان ضامن اصلی اعتبارات خرد در زمینه کشاورزی است.

هماهنگی در دوره زمانی بازپرداخت با چرخه‌های تولید: بانک مرکزی و وزارت جهاد کشاورزی موظف‌اند زمان‌بندی بازپرداخت تسهیلات را به‌دقت با دوره‌های کشت، برداشت و جریان نقدی محصول‌های تولیدی کشاورزی خرد هماهنگ سازند. این تطبیق زمانی، به‌منظور کاهش ریسک نقدینگی کشاورزان و اطمینان از استمرار فعالیت‌های تولیدی ضروری است.

پشتیبانی از ابزارهای نوین مدیریت ریسک: سازمان برنامه و بودجه و وزارت امور اقتصادی و دارایی باید با تخصیص بودجه‌ی مناسب، زیرساخت‌های نهادی لازم برای گسترش دامنه محصول‌های مشمول بیمه کشاورزی و توسعه‌ی ابزارهای مکمل مدیریت ریسک مانند قراردادهای آتی و اختیاری محصول‌های کشاورزی را تقویت کنند.

تنوع‌بخشی به ابزارهای تأمین مالی متناسب: بانک کشاورزی و صندوق‌های توسعه سرمایه‌گذاری کشاورزی باید به‌سرعت به سمت گسترش بهینه ابزارهای مالی اسلامی (نظیر صکوک کشاورزی و عقود مشارکتی) که متناسب با ساختار اعتباری خرد هستند، حرکت کنند. همچنین، توسعه

مدل‌های تأمین مالی زنجیره ارزش[1] و تأمین مالی جمعی از طریق شبکه‌های روستایی، برای کاهش وابستگی به وثیقه‌های سنتی ضرورت دارد.

بهبود فرایندهای تخصیص تسهیلات: بانک کشاورزی و دیگر مؤسسه‌ها و نهادهای مالی خرد باید فرآیندهای اداری مربوط به پرداخت تخصیص تسهیلات را آسان نموده و از نظام مرحله‌بندی پرداخت متناسب با پیشرفت فیزیکی پروژه‌های کشاورزی استفاده کنند. این اقدام، افزون بر کاهش دیوانسالاری، نظارت بر مصرف بهینه‌ی تسهیلات را نیز تضمین می‌کند.

تقویت نهادهای واسط مالی: بورس کالای ایران باید به سمت توسعه‌ی بورس‌های تخصصی محصول‌های کشاورزی با شرایط پذیرش ساده‌تر برای محصول‌های خرد حرکت کند تا زمینه‌ی پوشش ریسک قیمتی و کاهش عدم تقارن اطلاعاتی در بازار فراهم گردد. ایجاد صندوق‌های خطرپذیر[2] متمرکز بر نوآوری در کشاورزی خرد نیز باید در دستور کار قرار گیرد.

ارتقاء سواد مالی و کارآفرینی: تعاونی‌ها و اتحادیه‌های کشاورزی با حمایت سازمان ترویج کشاورزی باید برنامه‌های آموزشی هدفمند و کاربردی در زمینه‌ی سواد مالی، مدیریت ریسک، و مهارت‌های کارآفرینی برای کشاورزان خرد طراحی و اجرا کنند. این امر برای ارتقاء توانایی بهره‌گیری بهینه از اعتبارات و بهبود طرح‌های کسب‌وکار حیاتی است.

تقویت نهادهای جمعی توزیع اعتبار: تشکل‌های کشاورزی و تعاونی‌های روستایی باید نقش خود را به‌عنوان نهادهای واسط جمعی برای دریافت و توزیع تسهیلات میان اعضا، تقویت نمایند. این سازوکار، علاوه بر کاهش ریسک و هزینه‌های معاملاتی بانک، نظارت متقابل محلی بر مصرف تسهیلات را نیز آسان می‌کند و به افزایش قدرت چانه‌زنی جمعی کشاورزان خرد در برابر نهادهای مالی کمک کند.

ترویج کشاورزی قراردادی: تعاونی‌ها و تشکل‌های تولیدکنندگان محصول‌های کشاورزی باید با ورود به قراردادهای شفاف تولید و فروش (کشاورزی قراردادی)، ریسک بازار و درآمدی خود را مدیریت کنند تا زمینه‌های لازم برای دریافت تسهیلات با پشتوانه‌ی مناسب قرارداد فروش آتی (به‌جای وثیقه) فراهم شود.

---

[1] Value Chain Financing
[2] Venture Capital

پیشنهادهای پژوهشی

همسو با نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش، در پژوهش‌های آتی می‌توان بر تولید دانش و فناوری‌های نوین کاربردی‌تر و تحلیل‌های کمی عمیق‌تر متمرکز شد:

مدل‌سازی اثرگذاری‌های کمّی: متمرکز شدن بر مدل‌سازی کمّی موثرتر و مستقل، چالش‌های اولویت‌بندی‌شده (مانند چالش وثیقه‌ای درآمدی) بر شاخص‌های کلیدی اقتصاد کشاورزی مانند بهره‌وری کل عامل‌ها[1] یا توزیع درآمد و فقر کشاورزان خرد.

ارزیابی ابزارهای جایگزین: انجام پژوهش‌های موردی با رویکرد اقتصادسنجی برای ارزیابی اثربخشی و دلالت‌های توسعه‌ی سازوکارهای اعتباری غیرسنتی (مانند تأمین مالی زنجیره‌ی ارزش یا صندوق‌های خطرپذیر تخصصی) به‌عنوان راه‌حل‌هایی برای غلبه بر چالش وثیقه‌محوری و عدم تقارن اطلاعاتی در نظام مالی سنتی خواهد بود.

تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی فازی: به‌منظور افزایش دقت در اولویت‌بندی، استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره پیشرفته مانند تحلیل سلسله مراتبی فازی[2] برای اولویت‌بندی چالش‌ها با محوریت معیارهایی مانند میزان نفوذ، میزان تأثیرگذاری بر دیگر چالش‌ها، و میزان ثبات و پایداری بلندمدت.

محدودیت پژوهش

با توجه به اینکه دسترسی به خبرگان در اجرای این پژوهش با محدودیت‌هایی روبرو بوده، امید است در پژوهش‌های آینده برای رفع آن چاره اندیشی لازم صورت گیرد.

سپاسگزاری

بدینوسیله از محققان هسته سیاست کشاورزی و منابع طبیعی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع) که در اجرای این پژوهش حمایت کرده‌اند، قدردانی می‌شود. همچنین این پژوهش مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معارف اسلامی و مدیریت گروه مالی دانشگاه امام صادق (ع) با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌ها و راهکارهای رفع آن در تأمین مالی کشاورزی خرد

---

1. Total Factor Productivity (TFP)
2. Fuzzy AHP

در جمهوری اسلامی ایران » استاد راهنما: دکتر محمد توحیدی و استاد مشاور: دکتر محمد طالبی است.

منبع‌ها

A T, A. and Idicula, J. (2023) Challenges of microfinance beneficiaries in agricultural and nonagricultural credit, *PARIPEX INDIAN JOURNAL OF RESEARCH*: 11–13.

Abbasszadeh, M. and Serajzadeh, S. (2016) Methodological issues in systematic review with evaluation of Iranian articles based on this method, *Iranian Journal of Social Studies*, 9(3): 132–160. (In Farsi)

Abdollahi, M. (2006) *Sarmayeh Gozari va Chaleshhaye Bazar Mali dar Bakhsh Keshavarzi [Investment and Challenges of Financial Market in Agricultural Sector]*, Tehran: Noavaran Andisheh. (In Farsi)

Abdullahi, M. S. A. and Gupta, Y. K. (2022) Challenges, Effects, Coping Strategies, and Measures of Financing Agriculture: Socio-dynamics of Conventional and Islamic Sources of Finance in Kaduna State, Nigeria, *Research Journal of Finance and Accounting*: 51–71.

Alipour, M., et al. (2015) *Challenges and solutions for "management of agricultural finance" in Chabahar*, Master's thesis, University of Sistan and Baluchestan, Faculty of Management and Economics. (In Farsi)

Alizadeh Agh Esmaili, F. (Ed.). (2023) *Negahi be Vaziyat-e Bakhsh-ha-ye Omdeh Eqtesad-e Iran; Gozaresh-e Sevvom: Bakhsh-e Keshavarzi [A Look at the State of Major Sectors of Iran's Economy; Third Report: Agricultural Sector]*, [Special issue], Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture, Vice Presidency of Economic Studies. (In Farsi)

Amjad, A., Ayub, H. and Qureshi, S. S. (2023) An exploratory study on the perception, challenges, and strategies for agriculture financing in Pakistan: stakeholder's perspective, *Pakistan Journal of Social Research*, 5(1): 254–266.

Azar, A. and Rajabzadeh, A. (2019) *Decision Making: Multi Attribute Decision Making Approaches*, Tehran: Negah Danesh Press. (In Farsi)

Azizi, A. and Mehrabi BasharAbadi, H. (2014) The effect of trade instability on the growth of agricultural subsectors in Iran, *Scientific-Research Quarterly Journal of Agricultural Economics Research*, 6(23): 67–80. (In Farsi)

Banterle, A. and Carraresi, L. (2007) Competitive performance analysis and European Union trade: The case of the prepared swine meat sector, *Food Economics, Acta Agriculturae Scandinavica, Section C*, 4: 159-172.

Brasili, A., Epifani, P. and Helg, R. (2000) On the dynamics of trade patterns, *De Economist*, 148(2): 233-257.

Brauw, A. de and Swinnen, J. (2023) Building inclusive value chains for smallholders: The role of finance, In J. von Braun, K. Afsana, L. O. Fresco, and M. H. A. Hassan (Eds.), *Science and Innovations for Food Systems Transformation*, Edward Elgar: 181–193.

Danayifard, H. and Mozaffari, Z. (2008) Enhancing validity and reliability in qualitative management research: A reflection on research auditing strategies, *Management Researches*, 1: 131-162. (In Farsi)

Davari, H., et al. (2017) Analysis of challenges and sustainability of rural microcredit institutions, *Iranian Journal of Agricultural Development Economics*, 9(2): 115–134. (In Farsi)

Diao, X., Reardon, T., Kennedy, A., DeFries, R. S., Koo, J., Minten, B., Takeshima, H. and Thornton, P. (2023) The future of small farms: Innovations for inclusive transformation, In J. von Braun, K. Afsana, L. O. Fresco, and M. H. A. Hassan (Eds.), *Science and Innovations for Food Systems Transformation*, Springer Nature: 191–205.

Etemadifar, A. (2024) *Identification and prioritization of challenges and solutions for financing small-scale agriculture in the Islamic Republic of Iran*, Master's thesis, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

Ganbari, Y. and Najafi, B. (2004) Factors affecting repayment of agricultural loans (Case study: Fars Province), *Iranian Economic Researches*, 6(19): 97–115. (In Farsi)

Ghasemi, H. (2016) *Marja'e Pajouhesh [Research Reference]*, Tehran: Andisheh Ara. (In Farsi)

Ghasemi, M. (2020) *Marja'e Pajouhesh [Research Reference]*, Tehran: Andisheh Ara. (In Farsi)

Ghasemi, M. and Alizadeh, L. (2018) Analysis of challenges for the development of crop insurance among smallholders (Case study: Sarjam Rural District, Mashhad), *Geographical Explorations of Desert Regions*, 6(2): 215–240. (In Farsi)

Ghasemi, M. and Davarzani, A. (2021) Preferred strategies for the development of crop insurance among smallholder farmers (Case study: Tabadkan Rural District, Mashhad County), *Bimeh Journal*, 36(142): 69–100. (In Farsi)

Ghambarali, R., Agahi, H., Alibeigi, A. and Zaraffshan, K. (2014) Investigating the barriers to access financial capital for agricultural entrepreneurs, *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 1(2): 37–51. (In Farsi)

Gooydel Bajgiran, M., Cherabin, M., Faribarzi, E. and Akbari, A. (2020) Designing and validating an evaluation model for individual excellence of school teachers, *Quarterly Journal of School Management*, 14(8): 106-132. (In Farsi)

IFAD (2016) *Rural development report 2016: Fostering inclusive rural transformation*, International Fund for Agricultural Development.
Islam, S. (2001) Concentration of international trade in high-technology products, *Applied Economics Letters*, 8: 95-97.
Jalilpiran, H. (2011) Notes on Agricultural Finance, *Economic Journal: Monthly Review of Economic Issues and Policies*, 11(11): 151-156. (In Farsi)
Khaldi, K. and Fahimifard, S.M. (2024) A comparative study of the effects of Agricultural Bank facilities on macroeconomic variables of Iran's agricultural sector, *Economic Policies and Research*, 3(3): 77–107. (In Farsi)
Ledgerwood, J., Earne, J. and Nelson, C. (2013) *The new microfinance handbook: A financial market system perspective*, The World Bank.
Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1985) *Naturalistic Inquiry*, Beverly Hills, CA: Sage Publications.
Lowder, S. K., Skoet, J. and Raney, T. (2016) The number, size, and distribution of farms, smallholder farms, and family farms worldwide, *World Development*, 87: 16–29.
Mahmoudi, M. (2018) Financial capacity and limitations of rural microfinance funds in Iran, *Iranian Journal of Agricultural Research*, 10(2): 83–98. (In Farsi)
Mohammad Karimi, Y., Arabiun, A. and Yazdanparast, M. (2022) Studying the effects of instability of financial development policies and inflation rate uncertainty on the economic growth of agricultural businesses, *Agricultural Economics and Development*, 30(3): 71–97. (In Farsi)
Mohammadi Yeganeh, B., Cheraghi, M. and Hassanzadeh, A. (2012) Analysis of Factors Influencing Agricultural Credit Deviation in Rural Areas: Case Study of Ghani Beigloo Rural District, Zanjan County, *Village and Development*, 15(58): 37-58. (In Farsi)
Naderkhani Ialoui, Z. and Ghanbari, Y. (2023) Analysis of the challenges of peasant exploiters and its effects on rural development with a structural equation modeling approach (Case study: Zanjan Province, Iran), *Geography and Development*, 21(71): 193–217. (In Farsi)
Prasad Sharma, P. (2022) Importance of farming for employment generation: Perspective of rural farmers from selected districts of Bhutan, *Delhi Business Review*, 23(2): 16–30.
Ranjbar, H., Haghdoost, A., Salsali, M., Khoshdel, A., Soleimani, M. A. and Bahrami, N. (2012) Sampling in Qualitative Research: A Guide for Beginners, *Journal of Army University of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran*, 10(3): 238-250. (In Farsi)
Rostamzadeh, M., Abdollahzadeh, G. and Abedi Sarvestani, A. (2020) Investigating the Problems of Rural Production Cooperatives in Supporting Rural Production in North Khorasan Province, *Entrepreneurship and Sustainable Agricultural Development Studies*, 7(1): 23–31. (In Farsi)

Saaty, T. L. (1980) *The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation*, New York: McGraw-Hill.
Shabanali Fami, H. and Mo'taqed, M. (2021) *Agricultural production systems: Concepts and approaches*, Tehran: University of Tehran Press. (In Farsi)
Statistical Center of Iran (2022) *Statistical yearbook of Iran: Labor force*, Tehran: Statistical Center of Iran. (In Farsi)
Varmazyari, H., Samadi, M. and Rahiminezhaad, E. (2014) *Analysis of the financial situation of Iran's agricultural sector; challenges and solutions*, Tehran: Islamic Parliament Research Center. (In Farsi)
World Bank Group (2024) *World development indicators*.
Yousefi, Z. (2016) *Phenomenology and Growth of Agricultural Start-ups: Obstacles and Solutions*, Kermanshah: Razi University. (In Farsi)

Doi: 10.22034/iaes.2025.2042203.2140

Agricultural Economics/Volume 20/Issue 2/1405

Identifying and prioritizing the challenges of financing smallholder agriculture in Iran with an expert approach

Alireza Etemadifar, Mohammad Tohidi, Mohammad Talebi[1]

Received: 31 July.2025 **Accepted:8 Dec.2025**

Extended Abstract

Introduction

The agricultural sector plays a critical role in ensuring food security, energy, and socio-economic development (Prasad Sharma, 2022). In Iran, small-scale farming is dominant, with over 85% of farmers managing less than two hectares of land (Shabanali Fami & Mo'taqed, 2021). Despite its significance, smallholder agriculture in Iran faces severe challenges in accessing financial services, hindering productivity and sustainable rural development (World Bank Group, 2024; IFAD, 2016). The novelty of this research lies in systematically identifying and prioritizing the multifaceted challenges of financing small-scale agriculture in Iran using both literature analysis and expert interviews, offering a comprehensive insight previously unexplored in the Iranian context.

Materials and Methods

This study adopts a mixed-methods approach, combining a systematic literature review of 52 scientific documents and semi-structured interviews with 36 experts in agricultural economics and policy. Thematic analysis was applied using MAXQDA 2020 software, categorizing challenges into policy institutions, financial markets, and farmers' socio-economic characteristics. Additionally, the Analytic Hierarchy Process (AHP) was employed for prioritizing identified challenges, ensuring robust decision-making support. Data sources include scientific papers, government reports, and official statistics, focusing on variables related to institutional barriers, financial instruments, risk management, and farmers' financial literacy.

Results and Discussion

The study concludes that micro-agricultural finance in Iran is undermined by a multi-layered institutional failure rather than mere resource scarcity. Prioritized findings reveal that macro-level policy deficiencies, specifically

[1] . PhD Student, Associate Professor (Corresponding Author), and Associate Professor, Department of Finance, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.
Email: tohidi@isu.ac.ir

the inadequacy of targeted support mechanisms and resulting structural resource misallocation, constitute the primary barrier. This is closely followed by the structural asymmetry of financial instruments at the intermediary level, which are designed for large-scale operations and lead to financial exclusion for smallholders. Finally, a significant deficit in financial and entrepreneurial literacy at the farm level limits the effective utilization of existing credit channels. This analysis confirms that reforming agricultural finance requires simultaneous interventions across political, financial, and grassroots levels.

Suggestion

These findings carry critical policy implications across three institutional spheres. Strategic action by the Central Bank and Parliament must focus on collateral framework reform (accepting non-formal collateral) and synchronizing loan repayment schedules with agricultural production cycles to mitigate farmer liquidity risk. Financial institutions must undertake product customization, specifically by developing tailored Islamic instruments and implementing Value Chain Financing (VCF) models, alongside optimizing loan disbursement processes and strengthening specialized exchanges (like the IME) to manage price risk. At the grassroots, cooperatives and extension services must focus on human capital development through targeted training in financial literacy and entrepreneurship, simultaneously reinforcing their role as collective intermediaries for credit distribution and Contract Farming promotion to secure farm income.

Future research should prioritize quantitative modeling of these challenges' impact on TFP and rigorously evaluating the efficacy of alternative, non-traditional financial instruments.

Keyword: Financing, smallholder farming, challenge, content analysis, The Analytic Hierarchy Process

JEL Classification**:** Q14, Q13, Q18, G21, O16, C80, C88, C49